

מרשימותיו של יוסף זלקוביץ' על גירוש ילדים וזקנים מגטו לודז',

ספטמבר 1942

יום ו', 4 בספטמבר 1942

שילוח הילדים והזקנים – עובדה
הגטו הופתע הבוקר הפתעה איומה ונוראה על ידי כך, שמה שאתמול נחשב כבלתי אפשרי וכלא-ייאמן הפך, למרבה הצער, לעובדה: ילדים עד גיל 10 נקרעים מהוריהם ומאחיהם ונידונים לשילוח. זקנים בני 65 ומעלה מאבדים את קרש ההצלה האחרון שהחזיקו בו בכוחותיהם האחרונים – ארבעה קירות ומצע קשה. כנטל מיותר בגטו הם נשלחים מחוץ לתחום.

אילו היה זה רק "שילוח", אילו היתה רק מידה זעומה של ביטחון שהנשלחים מחוץ לגטו יזכו לתנאים כלשהם, ואפילו קשים ביותר, לקיום, לא היתה הטרגדיה נוראה כל כך, היהודי היה תמיד מוכן ומזומן לנדוד. חיי היהודים היו תמיד מבוססים על היכולת להסתגל לתנאים הגרועים ביותר. היהודי היה תמיד מוכן לאחוז את המקל בידו ולנטוש לפי צו את ביתו ומקום מגוריו, לא כל שכל כאן בגטו, בו שום נכסים, שום חפצים ושום תנאים של נוחות אינם קושרים אותו למקום... חיי היהודים היו תמיד קשורים בביטחון באלוהיו הבא בימים, אשר – כפי שהוא סבור – מעולם לא עזבו, כי "איכשהו יהיה טוב", "איכשהו יציל את חיי המסכנים" ... ועל כן – אילו רק היה ביטחון מזערי, קרן קלושה של ודאות, כי הם יישלחו למקום כלשהו, לא היה הגטו מתרגש כל כך מגזירה חדשה וסתומה זו. הרי כה הרבה גזירות חדשות וסתומות היו כבר עד עתה והיה הכרח לקבלן ולהמשיך לחיות, אם רוצים ואם לאו. אז גם את הגזירה הזאת היו מעלים איכשהו. אלא שהעניין הוא בכך, שאין שום ספק לאיש כי הנשלחים מן הגטו אינם נשלחים לשום מקום. הם מובלים לאבדון, לפחות הזקנים... הם מושלכים, כמו שאומרים בגטו, לפסולת... אם כן, כיצד אפשר לשכנע מישהו שישלים עם הגיזרה החדשה? כיצד ניתן לשכנע מישהו, כי הוא חייב, אם הוא רוצה בכך ואם לאו, להמשיך לחיות? אין מלה, אין כוח, אין ביטוי שיכול בדרך כלשהי להביע את הלוך הרוח, את היללות ואת הבהלה השוררים בגטו החל מהשכם בבוקר. אם אומרים שהגטו מוצף היום בדמעות, אין זו מליצה אלא תיאור כושל, מלה שאין בה כדי למצות את התמונות והמחזות המתחוללים בגטו ליצמנשטדט בכל מקום שאתה מביט או מטה את אוזנך.

אין בית, אין דירה, אין משפחה שהגזירה הנוראה הזאת אינה נוגעת להם: לפלוני ילד, לאלמוני אבא ישיש, לפלמוני אם זקנה. לאיש אין סבלנות, איש אינו מסוגל לשבת בחדרו בידיים שלובות ולהמתין לגורלו. בחדרו מרגיש האדם ערירי, בודד עם המצוקות הנוראות המעיקות על הלב. רוצו לרחוב! ברחוב אינך מרגיש כה סומא, כה מופקר. אומרים שגם בעלי-

חיים מתלהקים לעדרים כשהם חשים את בוא הסכנה, אותם בעלי-חיים שלשונם אילמת ואינם מסוגלים לתנות את צרותיהם ואת צערם, לא כל שכן בני-האדם!... כל הלבבות היו לקרח. כולם סופקים כפיים, כל הפנים מעוותות, העיניים מושפלות לאדמה וכולם בוכים.

הדמעות זולגות מאליהן. אי אפשר לעצור בעדן. ברור כי כל הדמעות הן לשווא. אלה שיכולים לעזור במשהו אינם רוצים לראותן, ואלה שרואים אותן – וגם הם מזילים דמעות – אינם מסוגלים לעזור לעצמם... הגרוע הוא שהדמעות אינן מקילות על הלבבות. נהפוך הוא: הן כאילו אינן נובעות מן הלבבות אלא מכבידות עליהם כמשא... הלבבות נאבקים ומתפתלים בדמעות כדגים במים רעילים. הלבבות טובעים בדמעות ואין מושיע ואין מציל.

האמנם אין איש? בכל הגטו אין אחד שירצה ויוכל להציל? ואולי כן? חייב להיות מישהו שירצה ויוכל לעשות זאת! אולי אין יודעים מי הוא? אולי הוא מסתתר, כי אינו יכול לעזור ולהושיע את כולם? אולי זו הסיבה שהאנשים רצים כעכברים מסוממים בחוצות הגטו. מחפשים את זה שמסתתר. אולי זו הסיבה שיהודי הגטו מגששים בקירות העבשים. אולי הקיר הוא זה שמחפשים אחריו. אולי הוא זה ואולי אחר. כל אחד מזכיר את זכות האבות שלו. כל אחד מבקש פרוטקציה – אולי יחוס, אולי ירחם...

והילדים הקטנים המסכנים אינם יודעים עדיין מאומה. הפעוטות שאינם מסוגלים לתפוס כי חרב דמוקלס תלויה מעל ראשיהם התמימים, חשים אולי מבלי משים את הסכנה הגדולה המרחפת מעליהם והם מתרפקים בחוזקה בשתי ידיהם הקטנות על צוואריהם הדקים והמכווצים של אבותיהם ואמותיהם.

בן-אדם, צא לרחוב, התבונן וספוג לתוכך את האימה של הגוזלים הקטנים המוכנים לשחיטה והתחזק ואל תבכה ואל יפול לבבך, כדי שתוכל אחר-כך בישוב-דעת ובאופן מסודר לתאר מקצת מן המקצת ממה שהתחולל בגטו בימים הראשונים של ספטמבר שנת אלף תשע מאות ארבעים ושתיים!

האמהות מתרוצצות ברחובות. רגל אחת נעולה, השניה יחפה, הראש מחציתו מסורקת ומחציתו פרועה. המטפחת מקצתה תלויה על הכתפיים ומקצתה נגררת על האדמה. הילדים עדיין אצלן. הן יכולות עוד לאמץ אותם בחוזקה אל חזותיהן הצמוקים, הן יכולות עוד לנשק את עיניהם הבהירות. אולם מה יהיה מחר, אחר-כך, בעוד שעה? אומרים: כבר היום יקחו את הילדים מהוריהם. אומרים: כבר ביום ב' ישלחו את הילדים. ישלחו אותם – לאן?!!

כבר ביום ב' ישלחו, היום יקחו אותם. אולם בינתיים, ברגע זה, כל טוב המצוי בידה – את פת הלחם האחרונה, את היקר והטוב ביותר השוכן בליבה... הילד אינו חייב היום להמתין שעות ולבכות, עד שאבא או אמא יחשבו שאפשר לתת לו כבר פרוסה מתוך 25 דקו לחם. היום נשאל הילד: "אולי אתה רוצה, נשמתי, כבר עכשיו פרוסת לחם?" ופרוסת הלחם שהילד מקבל אינה כתמיד יבשה ותפלה – היא נמרחת במרגרינה, אם רק נותר קורט ממנה...

מציעים לו סוכר, אם עוד נשאר. הגטו חי היום בלי חשבון, כבר לא שוקלים ולא מודדים. כבר לא מחביאים את הסוכר ואת המרגרינה, כדי שיספיקו לכל עשרת הימים עד החלוקה הקרובה. היום אין חיים בגטו מתוך מחשבה על העתיד. היום חיים חיי רגע וכרגע כל אם מחזיקה את ילדה עוד אצלה. האם לא היתה מעניקה לו את ליבה, את נשמתה? והילדים – מה יודעים הילדים? – הם יצורים תמימים ואם למישהו מהם יש קצת יותר תבונה, הוא שואל: אמא, מדוע את נותנת לי היום כל כך הרבה אוכל טוב, האם אני חולה? ...

האם יכולה האם להשיב לילד אחרת מאשר בדמעות? הילד נוגס מן הלחם והוא כמעט נחנק. אין הוא יודע: "חולה או לא?" הוא מגיע למסקנה: מן הסתם חולה, מכיוון שאלמלא היה חולה, לא היה מקבל אוכל כל כך טוב וכל כך הרבה... אלמלא היה חולה, אבא או אמא לא היו מחבקים אותו כל כך חזק... אלמלא היה חולה, אבא או אמא לא היו בוכים כל כך בגללו... דבר אחד מוקשה בעיניו: אם הוא חולה, מדוע הוא משתרך ברחובות? מדוע אין מניחים לו לשכב במיטה? מדוע אין מוליכים אותו לרופא? ... הם חולים מאוד, הילדים היהודים המסכנים, הגוזלים הללו, וכעופות חולים הם נועדו – לשחיטה.

אך ישנם ילדים המבינים כבר את המצב. למשל, ילדים בני עשר בגטו הם כבר בני-אדם בוגרים. הם כבר יודעים ומבינים מה הגורל הצפוי להם. אולי אין הם יודעים עדיין למה ולשם מה קורעים אותם מהוריהם – זאת אולי עוד לא אמרו להם. די להם לעת עתה בעובדה שהם ניתקים משומריהם הנאמנים – מאבא ומאמא המסורים להם. ילדים כאלה קשה כבר לשאת על כפיים או להוביל אותם ביד. ילדים כאלה משוטטים כבר לבדם ברחובות. ילדים כאלה בוכים כבר בדמעות שלהם והדמעות הללו הן כה מרות וצורבות שהן פולחות את הלבבות כחצים מורעלים... אלא שהלבבות בגטו התאבנו. הם היו נשברים, אך אין הם יכולים לעשות כן, ואולי זו הקללה הגדולה והחמורה ביותר. זהו אולי הכאב החזק ביותר שיהודי עשוי להתייגר בו: מצד אחד הגטו ומן הצד השני – לב יהודי רגיש.

הכאב גדול עוד יותר ונטולי טעם הם הייסורים, כאשר מנסים לחשוב באופן הגיוני: מילא, הזקן הוא זקן. אם הוא חי את 65 שנותיו, הוא יכול בעצמו, או שישכנעו אותו, להרהר בערך כך: "חייתי, ברוך השם, נתח הגון של חיים, בשמחה או במצוקה – אין תקנה. מן הסתם זה גורלי. בלאו-הכי אי אפשר לחיות לעד ומהו כבר ההבדל – ימים אחדים, שבועות אחדים ואפילו שנים אחדות קודם? אי-פעם חייבים לסיים את החיים." ייתכן שניתן להשפיע על הזקן שיאמר כך לעצמו. אך הילדים שזה עתה בקעו מביצתם, שראו לראשונה את עולמו של הקדוש ברוך הוא בתוך הגטו, ילדים שפרה או עוף הם בשבילם יצורים מארץ האגדות, שלא עשו בחייהם היכרות עם ניחוח של פרח, עם צורת התפוז וטעם התפוח או האגס – האם גורלם נחרץ לסיים את חייהם? האם עליהם לשאת כבר את אימת המוות?!

האבות והאמהות חורקים שיניים:

- לא ניתן! לא ניתן ילדים חיים! את הילדים יקחו מאיתנו כשהם מתים! ...

ושמי הגטו הם כתמול-שלשום ללא רבב. שמש אלול מאירה כתמול-שלשום. היא מאירה ומחייכת לצער היהודים וליסורים של יהודים, כאילו היו רמסים ותולעים, כאילו נחתם גזר-דין על פשפשים או הגיע יום דינן של חולדות שיש לאבדן ולהשמידן מעל פני האדמה. ובכל זאת מצויים עדיין בגטו אנשים המטילים ספק בכך והם מוסיפים לחיות מתוך ביטחון. הם טוענים אפילו בהיגיון:

- הגטו, שבו 80 אחוז מן האוכלוסיה מועסקת בעבודה מועילה, איננו עיר-שדה שאפשר לעשותה "יודנריין" בתוך מחצית השעה. כאן האנשים נחוצים, הם דרושים לעבודה, לא ייתכן שיקחו מכאן אנשים וישלחו אותם...

ואלה שאין להם נימוקים הגיוניים, סתם בעלי ביטחון, מאמינים פשוט בנסים:

- כבר היו דברים כגון אלה. בתולדות ישראל ריחפו מעל ראשי היהודים לא אחד גזירות נוראות וברגע האחרון הם ניצלו. הנה זו הפעם הראשונה בתולדות המלחמה הפציצו את לודז' מן האוויר. אולי יבטלו את הגזירה, מי יודע?

הגטו נוהג באופן מוזר. כבר שמעו כאן כל כך הרבה שמועות טובות ורעות, ומתוך ניסיון מן הראוי כבר לדעת: השמועות הטובות לא התאמתו מעולם – אין חיים בגטו על מנת לשפר את החיים, אלא הם נעשים כל הזמן קשים יותר. לעומת זאת כל השמועות הרעות התאמתו במאה אחוז. אולם האנשים מעדיפים לשמוע בשורות טובות, אפילו לגבי העתיד הרחוק, מאשר על הרע האקטואלי המצוי כבר כאן ועכשיו... התושבים התירו לבעלי המסקנות ההגיוניות ולבעלי הביטחון שירדימו אותם בשירי ערש שלהם והלכו לעבודה היומית ברסורטים. אולם ברסורטים העירו אותם מחלומות הפז שלהם והחזירו אותם למציאות הקשה והמרה. ברסורטים לא עבדו היום ולא חילקו בהם מרק. ברסורטים סיפרו בביטחון גמור:

התיק של מירשם התושבים נחתם אמש.

אך לא היה ידוע על ידי מי הוא נחתם. על ידי השלטונות? – לא, הוא נחתם על ידי "ועדת הפינוי" על מנת למנוע זיופים בתאריכי הלידה. שהילד לא יוכל להופיע כבוגר יותר והזקן לא יוכל לטעון שהוא צעיר יותר. הגזירה מוטלת בכל חומרתה. נסים אינם מתרחשים. ייתכן שפעם, לפני שנים רבות, הם אמנם קרו. הילדים של יהודי הגטו אינם זוכרים אותם. ליהודי מן הגטו עוד לא אירע נס. איש מיהודי הגטו אינו יודע לספר על התממשות של בשורה טובה. תמיד להיפך... תמיד מתאמתת הבשורה הרעה... עוד סיפרו ברסורטים:

ועדת הפינוי כבר הורכבה.

נמצאו בגטו אנשים שנכפה עליהם או שנטלו על עצמם מרצונם הטוב את התפקיד של הסנהדרין הגדולה לדון בדיני נפשות. הורכבה ועדה שמשתתפים בה האדונים יעקבסון, בלמר, רוזנבלט, נפתלין וגרינברג והם ינהלו את השילוח של 20 אלף זקנים וילדים. הם יהיו אלה שיוטל עליהם לכרות איברים חיים מן הגוף ולחצות משפחות יהודיות, הם קיבלו ודאי

הוראה, מן הסתם מן הנשיא, שיטפלו בעניין זה. בוודאי חייב להיות גוף שיעסוק בעניין כזה כהפרדה בין המשפחות. אולם שום אדם בעל מצפון לא היה רוצה ליטול על עצמו לדון בדיני נפשות.

הוועדה הנ"ל וסביבה סגל שלם של פקידים עבדו במשך כל הלילה האחרון. הם חיברו רשימה של האוכלוסיה לפי הרחובות והבתים. הוועדה שוכנת ברחוב קוש'צ'לנה 4 במעון הלשכה למרשם התושבים. זהו המוקד אליו נשואות העיניים של כל אוכלוסיית הגטו. באים הנה לזרות ולבכות את הקרובים ואת המכרים. אולם כאן שוררים תוהו ובוהו, מהומה ומבוכה, ואיש מן האדונים הנזכרים מן הוועדה לא ידע מה רוצים ממנו, מה תפקידו ואם הוא יכול לעזור למישהו. איש מהם לא ידע דבר יותר ברור על עצם ומהות הגזירה.

אחד אמר שהגיל שנקבע הוא משנה אחת עד עשר שנים ולפיכך ילדים עד גיל שנה אינם כלולים בגזירה ואחר טען "עד ועד בכלל", כלומר שהגזירה חלה על ילדים מגיל דקה עד 9 ושלוש מאות שישים וחמישה ימים. חילוקי דעות דומים בוועדה קיימים גם בנוגע לזקנים: לא היה ברור, אם תחום הגיל מתחיל לאחר סיום 65 שנים או שהגזירה נוגעת גם לבני 65. כמו כן איש מן הוועדה לא יכול היה לקבוע, האם כרטיס העבודה, או כפי שהנשיא קרא לו "דרכון לשקט", אשר עודד את הגטו וביסס את קיומו, יהיה גם עכשיו הקמיע שיגן מפני שילוח, כפי שהיה לפני כמה שבועות בעת ההחתמה, או שלא יהיה לו כל ערך.

מכל מקום על לשכת התעסוקה צובאים מאות אנשים, שעד כה לא היה להם המזל להיות בעלי כרטיס עבודה. על-פי רוב אלה הם זקנים חולים וילדים, אשר מחמת תשישותם או גילם לא עבדו עד כה בשום מקום. עכשיו הם רוצים לעבוד. הם רוצים לקבל מלשכת התעסוקה פתק לעבודה יחד עם כרטיס עבודה. אין יודעים אם זה יעזור או לאו, אך כל אחד טובע ורוצה להיאחז במשהו. ודווקא בגלל זה, משום שאין יודעים מאומה, ייתכן שזה יועיל. אולם לשכת התעסוקה אינה עובדת והאנשים עומדים שם עם מועקה בלב – להיאחז בקש, להינצל ולצוף למעלה. ולמה לשכת התעסוקה היתה צריכה להיות יוצאת דופן מכל מוסדות הגטו? והיכן כן עבדו? מי היה מסוגל, למי היה עצבי ברזל להתיישב כבכל יום ליד עבודתו?! האם נמצא איש אחד מכל הפקידים או הפועלים בגטו שהגזירה אינה חלה עליו ישירות או בעקיפין?

מקור: יוסף זלקוביץ', בימים הנוראים ההם. רשימות מגטו לודז', יד ושם, ירושלים

תשנ"ה, עמ' 257-266.